

Таким чином, використані в дослідженні епістеми функціоналізму для виявлення лінгвостилістичних параметрів онімів у сфері масової інформації вказують на діалектичний взаємозв'язок лінгвометодик аналізу з теоретичними, аналітичними конструктами різних галузей гуманітарного знання, що є додатковими щодо мовознавчої аспектності. Власні назви як репрезентанти масової мовної свідомості та стиль масової інформації як найрухливіша сфера вербалізації та поширення думки, а відтак – інтелектуалізації літературної мови, динаміки її одиниць об'єктивно вказують на свою віднесеність до мовно-естетичних універсалій, мовно-естетичного коду сучасного українського суспільства. Вони зумовлюють структурно-функціональну стратифікацію лінгвокультурної парадигми в контексті активізації мовно-інформаційного дискурсу в сучасній лінгвістиці.

¹Шевченко Л.І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації / Л.І. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: [Зб. наук. праць]. – К. : Київський університет. – Вип. 7. – С. 7; ²Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 312; ³Шевченко Л.І. Зазнач. праця. – С. 13; ⁴Там само. – С. 10.

Джонг Й.Д., асп.

ПРОБЛЕМА СЛОВНИКІВ-ДОДАТКІВ У ПІДРУЧНИКАХ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ

Статтю присвячено аналізу переваги словників-додатків у підручниках та їх дослідженню в підручниках з української мови, які видано в різних країнах.

Ключові слова: лексикографія, словник-додаток, підручник.

This article analyzes the merits of dictionary-appendix in the textbook for foreign learners and criticizes some Ukrainian textbooks, published in different countries.

Key words: lexicography, dictionary-appendix, textbook.

Статья посвящена анализу преимуществ словарей-приложений в учебниках и их исследованию в учебниках по украинскому языку, изданных в разных странах.

Ключевые слова: лексикография, словарь-приложение, учебник.

На початковому етапі вивчення іноземної мови особливо важливу роль відіграють системно організовані підручник і словник. Поєднання в одному виданні підручника та словника, крім лінгводидактичної доцільності, може сприяти ефекту синергізму в навчальному процесі: користувач підручника заощаджує економічні витрати й незручності при зверненні до окремих словників, а отже має можливість стабільно шукати інформацію в навчальному словнику, зорієнтованому на повний, системно викладений матеріал і лексикон.

Проте, незважаючи на те, що до словників, котрі містяться в підручниках, користувачам звернутися найлегше та найзручніше, і хоча, як правило, саме до них вони і звертаються, принципи та методи укладання таких словників все ще недостатньо опрацьовані. Як результат, часто словники в підручниках укладалися й укладаються без обґрунтування спеціальних лексикографічних принципів і, в результаті, бувають неякісними.

На нашу думку, для багатьох авторів словники є "додатками" до підручників та посібників, тобто не становлять ґрунтовно опрацьованих на сучасних лексикографічних принципах частин. Спостерігаємо в такому разі парадоксальну ситуацію: з одного боку, автори усвідомлюють потрібність і важливість словників-додатків і вміщують їх у підручниках. З іншого боку, звертають менше уваги на структуру словників, принципи їх укладання, реєстр словоформ, їх граматичний опис, а отже на якість словників.

Однак, на нашу думку, автор словника завжди повинен враховувати, як його продукт апелюватиме до користувача і намагатися, щоб словник діяв ефективно. За умови, якщо словник свідомо не вибирається користувачем, тобто він не бачить у ньому доцільності, або ж просто не хоче покладатися

на нього, то усі переваги непоцінованого словника не мають шансів стати корисними для користувача. Зокрема, змістовно непривабливий для користувача словник у підручнику є не чим іншим, як інтелектуальним тягарем, до якого користувач не хотів би апелювати. Саме тому, на наш погляд, автор підручника, який вирішив включити навчальний словник до нього, повинен грамотно сформулювати лінгводидактичні завдання, що їх має виконувати словник як структурний компонент підручника і водночас корельована з сучасною лексикографічною практикою достатньо самостійна частина навчального видання.

Зауважимо, словник-додаток має переваги над іншими словниковими виданнями для тих, хто вивчає мову, насамперед тим, що конкретизує і поглиблює вже набуті знання. Як зазначає Д. Томашик, лексикографи зазвичай мають наступну проблему: учні, які вивчають іноземну мову, мають досить різні мотивацію та мету і, відповідно, мають різні рівні знання мови, що вивчається. Неможливо, як відомо, задовольнити потреби всіх користувачів одночасно, тому деякі словники викликають у цих користувачів повне незадоволення¹. Ще у першій половині ХХ ст. Л. Щерба описує аналогічну ситуацію, внаслідок якої лексикограф має труднощі при укладанні словника: "У практичному ж житті ми бачимо інше. Більшість людей або дуже погано знає мову, або знає її надто нерівномірно й в усякому випадку навчалася їй нераціонально"².

Проте, автор-лексикограф при написанні підручника значною мірою звільняється від цієї проблеми. Адже серед користувачів різних словників спостерігаються значні відмінності рівнів знань як граматики, так і словника, однак серед користувачів словника-дodatка такої різниці немає. До того ж, підручник ясно, конкретно і послідовно формулює граматичні та лексичні завдання, що мають бути виконаними і засвоєними за допомогою даного підручника. Таким чином, укладач словника-дodatка, спираючись на вже опрацьоване знання, виявляється в більш вигідній позиції, ніж укладач самостійного словника, коли він визначає: 1) адресата словника; 2) реєстрові слова; 3) обсяг та мовознавчий опис інформації про слово. Зокрема, в першому

випадку, адресат словника збігається з адресатом підручника, а отже не потрібно додатково визначати окремого адресата.

Наголосимо також на особливостях реєстрових слів. Автор словника у підручнику має можливості: а) включати у словник необхідні або обов'язкові для певного навчального етапу слова, тобто словник-мінімум (це можуть бути і слова, що не використовувалися в тексті підручника); б) включати у словник лише такі слова, які вживаються у текстах; в) взагалі не пропонувати словників-додатків.

Автори сучасної лінгводидактичної літератури часто пропонують "нові слова" до кожного уроку після тексту, і водночас повторно розташовують ці ж слова наприкінці підручника. При цьому самостійною проблемою є адекватні способи організації лексичного матеріалу та лінгвістична інформація про слово. Хоча користувачі мають змогу перевіряти граматичні парадигми слова в тексті підручника, доцільним є, на нашу думку, подати оптимальний для навчального завдання обсяг потрібної інформації з метою швидкого та ефективного пошуку користувачами.

Найскладнішим і таким, що потребує найбільшої уваги авторів-лексикографів варіантом є перший випадок. Важливими є всі етапи роботи лексикографа – від добору слова до його мовознавчої інтерпретації. Автор, який чітко сформулював принципи лексикографічної роботи, має найбільший шанс стати у нагоді користувачам, хоча, зауважимо, користувачі підручника передусім орієнтуються на підручник, навіть за ситуації, коли необхідно знайти слова, що зустрічаються не лише в тексті навчального видання, а й в інших можливих випадках. Питання про адекватний обсяг та рівень реєстру слів є в такому разі окремою проблемою.

Щодо обсягу та рівня інформації про слово: Б. Лауфер і Л. Гадар вважають, що "останнім часом і лексикографи, і дослідники з використання словників висловлюють необхідність пропонувати користувачам будь-яку можливу інформацію про слова"³. На нашу думку, подача "будь-якої можливої інформації" не завжди орієнтована на користувача. Викладач, автор підручника чи лексикограф мають корелювати

лексикографічну інформацію з конкретними етапами вивчення мови з метою її найефективнішого вивчення.

При цьому укладач словника-дodatка відносно легко може обмежувати обсяг та рівень лексикографічної інформації, оскільки у підручнику, як правило, чітко сформульовано мету і завдання, яких досягнуть учні за умови грамотного й системного користування підручником. Іншими словами, укладач має певні обмеження для словника. Наприклад, якщо у підручнику з української мови для іноземців початкового курсу включено порівняльний ступінь прикметника, краще, на нашу думку, показувати нерегулярні морфологічні зміни, що спричиняють труднощі для учнів. Йдеться в цьому випадку не лише про окрему лему, а також і про лексичну інформацію, коли говоримо про прикметник.

У такому контексті потребують уваги словники в підручниках із української мови, які видано в різних країнах. Аналізуються передусім чотири підручники: 1) Изучаем украинский язык: Самоучитель (ИУЯ)⁴; 2) Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення (ПКУМ)⁵; 3) Colloquial Ukrainian: The Complete Course for Beginners (CU)⁶ та 4) Ukrainian: A Complete Course for Beginners (UCC)⁷. Між указаними підручниками ПКУМ "призначено для іноземних студентів, які вже оволоділи базовою практичною граматиною української мови і лексичним мінімумом у межах 1500–2000 одиниць, а також для всіх, хто бажає вдосконалювати рівень практичного володіння українською мовою в соціально-побутовій та (частково) в соціально-культурній сферах спілкування"⁸, а всі інші – для початківців.

ИУЯ пропонує "Украинско-русский словарь" і "Русско-украинский словарь" (Окрім загального словника, до нього включено "Список украинских устойчивых оборотов", "Словарь синонимов", "Украинские слова с общим корнем, но различными значениями (слова-паронимы)", які, на наш погляд, є корисними для навчання, але в даній статті залишаються поза предметом аналізу). У "Русско-украинском словаре" насамперед подано лему та її еквіваленти. Для прикладу візьмемо один іменник, дієслово та прикметник із цього словника.

игру́шка – іграшка

идти́ – іти́ , йти

известный – відомий

Автори аналізованого словника пояснюють принцип укладання: "... зібрано вжиту у посібнику активну загальноживану лексику сучасної української літературної мови"; "Слова в початковій формі супроводжуються закінченнями тих словоформ (або ж словоформами в цілому), утворення яких може створювати для читача труднощі. Всі слова позначено наголосом і, в тих випадках, коли їхню вимову слід запам'ятати, – транскрипцією"⁹. Побачимо, як описано відповідні українські слова:

іграшка [и́й ґрашка], р. -и, д., н. -ці, р. м. -ок "игрушка"

іти́ [иты́́], іду́ , іде́ ш, іде́ , ідемó , ідетé , іду́ть, пр. ішо́ в, ішла́ "идти". См. **йти**

йти "идти". См. **іти́**

відомий, -а, -е [видó мый] "известный"

Автори пропонують інформацію, зважаючи на рівень підготовки читача. Наголос і транскрипція в цьому випадку можуть стати в нагоді для російськомовного читача. При цьому слід звернути увагу на різній стратегії при вказівці на наголос: коли російські слова подаються як леми, то наголос показано; коли подаються як еквіваленти, то наголос не показано, тому що ця інформація є зайвою для російськомовного читача. Є ще одна перевага цього словника. Відсилаючи читача до іншої лемі, автори намагаються показати значення першочергової лемі.

Однак, автори не показують можливих словоформ лемі "йти". До того ж, було б кориснішим, якщо б автори подали короткі пояснення, за яких умов доцільно використовувати варіанти "йти" та "іти́".

У ПКУМ подаються два словники: "Словник спеціальної лексики" та "Українсько-російсько-англійський словник". З огляду на заявлену проблему зосередимося на другому словнику, "що обіймає всю загальноживану лексику посібника"¹⁰. У цьому словнику "до кожного слова наводяться їх

російські та англійські відповідники, але до того значення, в якому це слово вживається в посібнику. Деякі слова реєстру супроводжуються наголосом"¹¹.

Оскільки цей посібник призначено не лише для початківців, а також і для тих, хто має загальні знання про мову, рішення авторів включати до словника не лише загальноновживану лексику видається досить правильним і коректним. Проте автори взагалі не пояснюють, за яким принципом представлено наголос у певних словоформах. Розглянемо приклад:

зрадіти, -дію, дієш	обрадоваться	to be glad (about)
зразок, -зка, <i>мн.</i>	образец	model, example
-зки		
зранку, <i>присл.</i>	утром, с утра	in the morning
зрештою, <i>присл.</i>	наконец, в конце	at last
	концов	
зрізати, зріжу,	срезать	to cut, to slice, to
зріжеш		carve
зрілий, -ла, -ле, -лі	зрелый	ripe
зробий ти,	сделать	to do; to make
зроблю́ , зроби́ш		

Як видно з наведеного, важко простежити послідовність принципу подачі наголосу. А принцип послідовності в цьому випадку не є найважливішою проблемою. Для багатьох іноземців наголос в українській мові є тою характеристикою мови, яку треба заучувати. Тому, на нашу думку, професійний автор-укладач повинен ставити наголос до будь-якої української леми.

До того ж, за словами авторів, "дієслова доконаного і недоконаного виду у словнику фіксуються окремо. До них наводяться закінчення першої та другої особи однини теперішнього часу (для недоконаного виду) та майбутнього (для доконаного) часу"¹². У такому разі, студенти не отримують інформації про вид дієслова, крім російських слів. Виникає ще одне запитання: невже найоптимальнішим є саме такий спосіб подачі інформації про відмінювання дієслів? Хіба для користувачів не вважаються складнішими нерегулярні форми

дієслів минулого часу, порівняно з регулярними формами дієслів теперішнього часу? Всі названі нерозв'язані проблеми в конкретній лексикографічній практиці вимагають від користувачів додаткової компетенції та часу при звертанні до інших словників.

"Ukrainian-English Glossary" в СУ також має певні проблеми, хоча цей словник включає в себе багато іншої корисної інформації:

діду́сь, -я́	grandfather
дізна́й тися, -а́є-, perf.	find out (imperf. дізнава́й тися, -а́є -)
діста́й ти, доста́й не-, perf.	receive (imperf. достава́й ти, -а́є -; + наза́й д 'get back, recover')
діти, -е́й	children (singular дити́й на, -и-)

По-перше, на нашу думку, після закінчення "-" слід викреслювати. По-друге, форма відмінювання подається несистемно: "діста́й не-" має бути "-а́й не". По-третє, такий спосіб описування словоформ може спричиняти непорозуміння для користувача: студент може відмінювати слово "дізнатися" як "дізнаєся", а не "дізнається".

У СУ включено ще один словник "English-Ukrainian Glossary", де повторюється та ж сама інформація, але латиномовна. Тому, на наш погляд, зупинитися на цих характеристиках не є раціональним.

УСС містить у собі "Ukrainian-English Vocabulary". "Інформація, що представлена в цьому словнику, спирається на новітній орфографічний словник, який видано в Києві, Орфографічний словник української мови, 1994"¹³. Побачимо, як описується українська лексика в ньому:

дівчинка, -и, dat. & loc. sg. -нці, gen. pl. -нок, f. <i>little girl</i>
діду́сь, -уся́, m. <i>granddad</i>
дізна́й тися, 1, vb. pf. <i>find out</i>
дійти́, 1, vb. pf., -йду́, -йдѐш; past tense -йшов, -йшла <i>reach, get to (on foot)</i>
ділові́й, -а́, -ѐ, -і, adj. <i>business (adj.)</i>

У даному словнику пропонується більша інформація, ніж ПКУМ. Однак не можна вважати найефективнішим ресурсом для студентів-іноземців орфографічний словник української мови, який призначено насамперед для україномовного читача, хоча зауважимо на значній корисності лінгвістичної інформації цього словника. Наприклад, доцільно, на наше переконання, подати інформацію про вид дієслова.

дійти́ , 1, vb. pf., -йду́ , -йде́ ш; past tense -йшов, -йшла
reach, get to (on foot); see. дохо́ дити

Також варто подати форму кличного відмінка.

діду́ сь, -уся́ , voc. sg. -у́ сю, m. *granddad*

На відміну від україномовного користувача, студенти-іноземці мають можливість вважати відмінювання леми регулярним, якщо у словнику її не показано. Наприклад:

ву́ лиця, -і, f. *street*

робо́ та, -и, f. *work*

Ми пропонуємо в такому випадку подати такий опис слова:

ву́ лиця, -і, gen. pl. -ь, f. *street*

робо́ та, -и, gen. pl. -бі́т, f. *work*

Звичайно вищенаведені приклади не завжди є характерними для аналізованого словника. У кожному разі УСС пропонує більшу лінгвістичну інформацію, ніж інші словники в підручниках. Проте не можна не визнати той очевидний факт, що аналізований словник має певну обмеженість.

За жодних умов не робимо поспішного висновку, що словники, які видано в Україні, є неякісними, а якісними є словники, що видані за кордоном. Адже проблема полягає не в місці видання або укладання і словника, і підручника, а в розумінні автором мети і завдання лексикографічної праці. Авторів за будь-яких умов варто мати на увазі, що рівень

знання мови відрізняється в автора та в користувача: користувач може не знати й не розуміти інформації, яку автор вважає основною і доступною.

У всякому випадку, коли автор вміщує словник у підручнику, він витрачає досить багато зусиль та часу на додаткову інформацію. Якщо результат такої праці виявляється неефективним або непотрібним, це є проблемою і для автора, і для користувача. Автор завжди має пам'ятати, що недостатня ефективність лексикографічної праці може призвести до інформаційних і методологічних помилок, а отже, намагатися обрати правильний і найбільш оптимальний напрямок при укладанні навчального словника. І коли автори працюють лише в межах лексикографічної практики вже існуючих словників, обирати новий напрямок досить складно, але потрібно.

¹Tomaszcyk J. On Bilingual Dictionaries: The Case for Bilingual Dictionaries for Foreign Language Learners / J. Tomaszcyk // *Lexicography: Principles and Practice* / [Ed. R. R. K. Hartmann]. – London; New York : Academic Press, 1983. – P. 47; ²Щерба Л. В. Предисловие [к Русско-французскому словарю] / Л. В. Щерба // *Языковая система и речевая деятельность* / [Под ред. Л. Р. Зиндера и М. И. Матусевич, 4-е изд.]. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – С. 305; ³Laufer B. Assessing the Effectiveness of Monolingual, Bilingual, and "Bilingualised" Dictionaries in the Comprehension and Production of New Words / B. Laufer, L. Hadar // *The Modern Language Journal*. – 1997. – № 81(2). – P. 195; ⁴Жлуктенко Ю. А. Изучаем украинский язык: Самоучитель / Ю. А. Жлуктенко, Е. А. Карпиловская, В. И. Ярмак. – М.: Муравей, 2004. – С. 238; ⁵Зайченко Н. Ф. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К.: Знання України, 2005. – С. 324; ⁶Press I. *Colloquial Ukrainian: The Complete Course for Beginners* / I. Press, S. Pugh. – London; New York: Routledge, 1994. – P. 373; ⁷Bekh O. *Ukrainian: A Complete Course for Beginners* / O. Bekh, J. Dingley. – London; Chicago: Teach Yourself Books, 1997. – P. 299; ⁸Зайченко Н. Ф. зазнач. праця. – С. 3; ⁹Жлуктенко Ю. А. зазнач. праця. – С. 170; ¹⁰Зайченко Н. Ф. зазнач. праця. – С. 5; ¹¹Зайченко Н. Ф. зазнач. праця. – С. 215; ¹²Зайченко Н. Ф. зазнач. праця. – С. 216; ¹³Bekh O. *ibid.* – P. 270.